

Філософія соборності як світоглядне підґрунтя розвитку правового суспільства в Україні

Аналізується філософія соборності як ідейне підґрунтя розвитку правового суспільства в Україні. Доведено, що правове суспільство є полем реалізації ідеї соборності у різних її проявах. Розглядається взаємозв'язок філософії соборності з політико-правовими орієнтирами розвитку України.

Ключові слова: соборність, філософія соборності, національна ідея, державотворення, правове суспільство.

Становлення правового суспільства в Україні є нагальною проблемою, оскільки на сьогоднішній день окремі форми неправової поведінки поступово стають нормою, що не завжди супроводжується суспільним осудом та набуває загрозливого характеру для державотворчих процесів. В цьому контексті філософія соборності може стати світоглядним підґрунтям створення атмосфери соціальної солідарності та поступового утвердження правових цінностей в українському соціумі.

Метою нашої наукової розвідки є дослідження філософії соборності як ідейно-ціннісного підґрунтя розвитку правового суспільства в Україні.

Для всебічного аналізу даної проблеми були використані наукові праці наступних дослідників: С. Возняка, П. Герчанівської, І. Гошуляка, Н. Гринчишина, С. Макарчука, С. Максимова, Г. Палій, О. Пестрецова, С. Римаренка, В. Скуратівського, М. Цимбалюка та ін.

Визначаючись термінологічно та спираючись на різноманітні джерела, зазначимо, що «українська соборність» – це духовно-культурна єдність українського народу, об'єднаність, цілісність та неподільність українських етнічних територій [1;2;3;4]. Вочевидь, соборність не зводиться лише до територіальної спільності. Територіальна соборність має доповнюватись духовною, спільними інтересами, переживаннями, реакціями на потреби часу. У такому контексті вона становить складник національної ідеї, у зміст якої

органічно вплетені національна солідарність, загальноукраїнський патріотизм, усвідомлення єдності народу [5,с.43].

Підтримуючи попередню тезу, зазначимо, що в широкому розумінні ідея соборності передбачає не тільки «збирання українських земель» в єдину державу, але й духовну, економічну та політичну єдність громадян України. Отже, філософія соборності передбачає всебічний розвиток української держави на основі національно-культурних традицій, демократичних політичних цінностей та констант правової держави й правового суспільства. Філософія соборності являє собою різновид національно-культурного солідаризму, який передбачає поєднання колективних (нації) та індивідуальних інтересів (особистості) в процесі розбудови української держави.

В цьому контексті, з нашої точки зору, важливо зупинитися на визначенні сутності правового суспільства, оскільки втілення права у різних його формах повинно сприяти національно-культурному прогресу вітчизняного соціуму та бути практичним втіленням філософії соборності. Фактично правові цінності є складовими філософії соборності.

Підкреслимо, що правове суспільство – це така спільнота в якій реалізовано принцип верховенства права, тобто всі суб'єкти підкоряються праву не примусово, а за переконанням, громадяни мають право безперешкодно висловлювати свою думку, приймати власні рішення, відчувати себе самостійними і не залежними від волі держави. Інституційними умовами розвитку правового суспільства є громадянське суспільство та правова держава, а неінституційною – домінування у суспільстві громадян з розвиненою правосвідомістю, які є реальними суб'єктами правовідносин даного суспільства [6,с.265-270].

В свою чергу М. Цимбалюк, наголошує, що ідея правового суспільства є значно масштабнішою за мету побудови правової держави, тобто ідею правового обмеження державної влади шляхом визначення непорушності певних суб'єктивних прав. Адже для того, щоб щось гарантувати, воно має вже бути у якості певної реальності (нехай навіть суб'єктивно-вольової). Це

означає, що право як сфера відносин між людьми повинно знайти своє здійснення за межами держави, у сфері громадянського суспільства і визнаватися як цінність якщо не усіма та кожним, то принаймні більшістю [7].

Відповідно реалізація правових цінностей є органічною складовою самої філософії соборності, яка знаходить свій прояв у поглибленій інтеграції українського соціуму на основі державницько-правових цінностей, пріоритетності прав і свобод людини тощо. Зазначимо, що ідея соборності у всій своїй багатогранності може реалізуватися лише у правовому суспільстві та правовій державі, які передбачають максимальне самовираження і свободу всіх суб'єктів правовідносин.

На нашу думку, основними соціально-правовими цінностями та пріоритетами (принципами) філософії соборності без яких не можлива побудова правового суспільства в Україні є: свобода у колективному (свобода нації вирішувати свою долю самостійно) та індивідуальному вимірах (захист прав людини), єдність у множинності (урахування етнонаціонального та культурного різноманіття народу України), соціальна солідарність, взаємна відповідальність громадян та влади за долю держави, соціальна справедливість, рівність всіх громадян перед законом, визнання права як соціальної цінності, законність та ін.

Разом з тим, низка дослідників справедливо вважає, що основоположним принципом соборності є єдність у множинності, тобто органічне поєднання одиничного і загального (особистості й суспільства) у забезпеченні самостійності одиничного, особливого, що наочно відбиває духовний склад суспільства. Соборність передбачає прийняття членами певної спільноти вищих людських цінностей при зберіганні неповторних рис кожної окремої особистості. Вона заперечує як індивідуалізм, що порушує людську солідарність, так і світський колективізм, що нівелює індивідуальність. Отже, не лише церковна, а й соціальна практика формує принципи соборності [8,с.59].

Соборність, як і правове суспільство ґрунтуються на поєднанні особистісних й суспільних цілей, на всебічному розвитку як всього суспільства,

так і кожного громадянина. Соборність спрямована не на нівелювання особистості, а, навпаки, на людську єдність за зберігання самостійності й самоцінності кожного індивіда. Як відзначає О. Пестрецов, соборність – це злиття індивідуального і соціального. Це загальне, що містить у собі багатство особливого й одиничного [9,с.177]. В свою чергу правове суспільство не може існувати без розкриття індивідуального у колективному, коли громадянин, усвідомлюючи цінність права, розуміє, що його реалізація можлива лише у певній спільноті, у взаємодії рівних за своїми правами особистостей.

Отже, філософія соборності спрямована на подолання соціальних протиріч між індивідуальним і суспільним, і як наслідок – між свободою і об'єктивною необхідністю. Ця теза важлива також для розуміння сутності правового суспільства існування якого передбачає компроміс між правами громадянина, суспільства та держави, а також розуміння людиною меж свободи.

Як відомо ідея соборності є невід'ємною від ідеї державності. Саме тому ідея свободи народу (прагнення до незалежності) не протирічить індивідуальній свободі, оскільки людина може розкрити свої здібності лише у певній спільноті, певному національно-культурному середовищі. В ракурсі соборної концепції свобода народу постає як властивість активної діяльності людей, що ґрунтується на усвідомленні об'єктивних природних і суспільних закономірностей. Вона обмежена традиціями, нормами і правилами колективного буття, цінностями, що були вироблені протягом історії спільнотою, релігійними догматами, правовими нормами та ін. В свою чергу правове суспільство є полем свободи та самоорганізації конкретної спільноти, в якому виникають і втілюються ідеї щодо розвитку певного народу.

В цьому контексті дослідник С. Макарчук підняв досить цікаву проблему про об'єктивні фактори ідеї національної свободи і соборності в історії українського народу. Одним із найважливіших об'єктивних чинників автор вважає вічне прагнення народу до власного вільного і природного розвитку за цілісності національного організму. Кожна нація, у тому числі і українська, має природне право на самовизначення, тобто право мати власну державу. Ця ідея

захопила широкі верстви українського народу, стала для них життєвою потребою. Однак С. Макарчук наголошує, що без суб'єктивної волі нації до визволення, соборності й державності ніяке самовизначення неможливе, або ж воно може носити характер пародії, як це було для більшості націй і народностей в рамках колишнього Союзу [10,с.15-17].

Таким чином, ідея соборності є проявом свободи народу, його прагнення до побудови незалежної держави. Свобода народу – це усвідомлення можливісних меж людської поведінки, які залежать від конкретної ситуації людського існування і в цьому плані є усвідомленням необхідності. В той же час, метою існування правового суспільства є надання людині максимальної свободи в межах існуючого політико-правового поля та національно-культурного середовища. Вочевидь, що свобода є однією з базових цінностей в процесі реалізації як ідеї соборності, так й ідеї розбудови правового суспільства на теренах України.

Соборність утворює зміст буття народу. Його життєдіяльність неможлива без внутрішньої органічної людської єдності, що передбачає взаєморозуміння та взаємоповагу між членами національно-культурної та політичної спільноти. Така взаємоповага неможлива без дотримання норм моралі, права, релігії, які є необхідною основою комунікації у правовому суспільстві. Саме тому вкрай важливо подолати в українському суспільстві такі негативні явища як правовий нігілізм, аморальність, корупція.

Філософія соборності, на нашу думку, є складовою державотворення, яке не можливе без усталених правових норм, які не тільки прийняті та забезпечені владою, але й визнаються пересічними громадянами як справедливі. Однак не слід підміняти соборність, як внутрішній зв'язок між людьми, абстрактним поняттям ідеальної всеосяжної любові до всього людства. Соборність має конкретний характер, громадянин ідентифікує себе лише з даним народом, даною вірою, даною державою. Як наслідок людина виявляє почуття патріотизму, громадянського обов'язку та громадянської відповідальності саме в конкретній державі. Фактично ідея соборності може проявлятися у певній

людині чи спільноті через наявність у них громадянської правосвідомості та правової культури (бажано демократичного гатунку), що є ознакою існування правового суспільства.

З нашої точки зору, громадянська правосвідомість базується на певних константах: визнання прав і свобод громадянина, встановлення горизонтальних (комунікативних) зв'язків між громадянами на основі права, невтручання держави у сферу громадянського суспільства і водночас забезпечення правової бази для його існування, визнання природних прав людини первинними щодо позитивних прав. Громадянська правосвідомість містить у собі органічне поєднання особистих уявлень про право, рівність, справедливість та колективних пріоритетів щодо реалізації цих цінностей на практиці. При цьому досить важко визначити межу між індивідуальними потребами і колективними вимогами на рівні правосвідомості окремої особистості [11,с.119].

Громадянська правосвідомість є наслідком комунікативної взаємодії різноманітних суб'єктів соціуму, яка знаходить свій вияв у правовому тексті, дискурсі. Ю. Хабермас у роботі «Демократія. Розум. Моральність», зокрема зазначає, що рішення більшості може прийматися тільки таким чином, щоб його зміст вважався раціонально вмотивованим підсумком дискусії, котра умовно завершується, оскільки необхідно прийняти певне рішення. Дискусія сприяє тому, що переконання, котрі склалися у духовному світі різних людей вплинули одне на одне. Тобто практичне визначення права – це наслідок розвитку і визнання попередньої теоретичної правосвідомості у суспільстві, але досягнути цього можна тільки завдяки згоді й прийняттю рішення більшістю голосів [12,с.820]. Виходячи з цього, громадянська правосвідомість є наслідком своєрідного суспільного консенсусу щодо прав і свобод індивіда, який фіксується у законодавчих нормах. Звичайно, що громадянська правосвідомість може існувати у повноцінному вигляді лише у соборній, демократичній, правовій державі. Можна констатувати, що ідея соборності в Україні набула правового втілення та отримала широку суспільну підтримку з утворенням

незалежної держави, за існування якої на референдумі у 1991 році проголосувала переважна більшість населення.

На думку деяких науковців, можна вести мову не тільки про громадянську свідомість (та правосвідомість), а у контексті проблеми, що аналізується варто визначати окрему форму суспільної свідомості – соборну свідомість. Соборна свідомість не може розглядатися як статичне утворення, вона містить у собі також нескінченне часове начало, що проявляється у зв'язку минулого, сучасного і майбутнього народу та є найважливішою властивістю соборності. У соборній пам'яті минуле не зникає, а продовжує жити у сьогоденні. Звичаї, що панують у народі й яким інстинктивно підпорядковуються члени спільноти, закони, за якими вони живуть, весь устрій народного життя, навіть мова – все це створено не сьогодні, а пращурами. Пам'ять про історичне минуле у народній свідомості живе разом із спрямованістю у майбутнє. Це не випадкова риса духовного буття народу, а іманентний закон, що забезпечує його стійкість і життєздатність як спільноти [8,с.59-61].

На сучасному етапі розвитку України реалізація філософії соборності та як наслідок формування правового суспільства обтяжена багатьма проблемами: відсутність національної стратегії розвитку, політизація національно-культурних питань, штучне протиставлення заходу і сходу України, недостатній рівень патріотизму політичного класу, домінування корпоративних та партійних інтересів над національними, недостатня розвиненість громадянського суспільства, значні деформації суспільної політико-правової свідомості та ін.

В контексті реалізації філософії соборності в Україні особливого значення набуває проблема втрати національно-культурних, духовних цінностей та морально-правових орієнтирів у вітчизняному суспільстві без яких воно не зможе стати правовим.

Як зазначає Н. Гринчишин, проблема розвитку духовних цінностей пов'язана з вирішенням важливого питання – подолання деформацій ціннісних орієнтацій українських громадян. Причини їх очевидні – економічна криза, яка

з кожним роком все більше поглиблюється, перехід до ринкових відносин, несправедлива приватизація і пов'язане з нею відоме з історії розвитку товарно-грошових відносин первісне накопичення капіталу. Подолання цього явища – одне з корінних завдань духовного відродження України. Основні шляхи і засоби його реалізації, з точки зору вищезначеного автора, – це, по-перше, переорієнтація світоглядних позицій тих, хто «заразився» психологією «сріблोलюбства», на пріоритетність цінностей духовних, гармонізація ціннісних орієнтацій на розумне поєднання здорових матеріальних потреб з потребами духовними; по-друге, залучення всіх і кожного до вищих духовних цінностей, зокрема до християнських моральних ідеалів; і, по-третє, утвердження ідеї верховенства інтересів і потреб людської особистості над корпоративними інтересами [13,с.96].

Виходячи з вищенаведеного можна стверджувати, що подоланню різноманітних деформацій моральної та правової свідомості в українському суспільстві буде сприяти утвердження принципів правової держави й правового суспільства. Саме тому, одним з основних напрямків втілення філософії соборності в Україні є створення надійної правової системи та розвинутого правового суспільства, які б забезпечували цілковите дотримання конституційної законності в суспільстві. Реалізуючи філософію соборності як підґрунтя побудови правового суспільства, слід прагнути до максимального відображення в законодавстві принципу рівності представників усіх національностей перед законом, недопущення в судовій практиці випадків, коли з метою спрощення судової процедури ігнорується такий важливий конституційний принцип, як ведення судочинства з урахуванням національної мови, удосконалення законодавства з метою підвищення політичного, соціального, виховного значення закону, посилення його ролі як важливого фактора зміцнення міжетнічної єдності суспільства, правової, етнонаціональної культури [39,с.95].

Кінцевою метою утвердження принципів філософії соборності є розвиток національної ідентичності та політичної нації, а як наслідок – зміцнення

української держави. З цього приводу Г. Палій зазначає, що становлення єдиної національної ідентичності в Україні супроводжує процес формування української політичної нації. На думку дослідниці, втілення концепції політичної нації в сучасній Україні передбачає, що така спільнота включатиме абсолютну більшість громадян української держави, при цьому в основі об'єднання – спільні держава, територія, політико-правові й соціально-економічні засади, інтереси, історичне минуле та майбутня перспектива [15,с.10]. Важливо підкреслити, що саме у правовому суспільстві напрацьовуються цивілізовані, демократичні норми співіснування громадян, реалізуються політична діяльність та політична ініціатива, а у підсумку прогресує розвиток політичної нації й держава.

Філософія соборності передбачає поширення єдиної національної ідентичності як серед етнічних українців, так і серед представників інших етнічних груп України. Державно-політичний чинник суттєво позначається як на формуванні національної ідентичності, так і на зміні етнічної ідентифікації частини громадян, які мають змішане етнічне походження, та на тих, хто втратив етнічну ідентичність. Водночас, сьогодні насамперед для громадян старшого покоління залишається вагомою «радянська ідентичність», яка нівелює значення інших типів ідентичності (етнічної, культурної, національної). Разом із тим, у сучасних умовах молодші покоління громадян України демонструють оновлення ідентифікаційних зразків, зокрема за рахунок більш виразних ознак національної ідентичності, що домінують над розбіжностями регіональних, мовних, геополітичних орієнтацій.

Тобто під час становлення політичної нації, розвитку правового суспільства в Україні зміцнюється єдиний (соборний) національно-культурний, державницький організм, але разом з тим зберігається етнонаціональна специфіка тих народів, що входять до української нації. Втілення ідей соборності під час розвитку правового суспільства в Україні передбачає законодавчий захист мовної, культурної та релігійної специфіки всіх етносів, що мешкають на теренах нашої держави.

Таким чином, філософія соборності є світоглядним підґрунтям розвитку правового суспільства в Україні, оскільки вона утверджує державницькі та національно-культурні пріоритети без яких неможливе функціонування правових цінностей у вітчизняному соціумі. Ідея соборності містить в собі необхідність захисту як прав нації, так і прав громадянина на основі діючого права.

Список використаних джерел

1. Соборність України : від зародження ідеї до першої спроби реалізації: Конкурс «Земле моя, Україно!» / Авт. кол.: Гошуляк І.Л. та ін. – К. : Вид-во «Б-ка українця». – Кн. 1. – 2000. – 147 с.
2. Українська соборність: ідея, досвід, проблеми: до 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.: Збірник / Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України ; Ред. кол. І.Ф. Курас. – Київ : [б. и.], 1999. – 407 с.
3. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2009. – 467 с.
4. Римаренко С. Ю. Права нації та права людини: між Сциллою та Харібдою. – К.: Світогляд, 2005. – 78 с.
5. Возняк С. Соборність як базова цінність українського народу: історико-філософський аспект / С. Возняк // Україна соборна: зб. наук. статей. – Ч. II: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. – К., 2005. – Вип. 2. – С. 42–49.
6. Максимов С. И. Правовое общество: основные черты и условия формирования / С. И. Максимов // Проблемы законности. – 2003. – Вип. 58. – С. 265–273.
7. Цимбалюк М. М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність : монографія / М. М. Цимбалюк. – К. : Атіка, 2008. – 288 с.
8. Герчанівська П. Е. Філософія соборності в українському народному православ'ї / П. Е. Герчанівська // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К.: Міленіум. – 2010. – № 1. – С. 57–61.

9. Пестрецов А. Ф. Соборность – константа русского национального самосознания / А.Ф. Пестрецов // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2008. – № 1 (9). – С. 176–182.

10. Макарчук С. А. Об'єктивні фактори ідеї національної свободи і соборності в історії українського народу // Проблеми соборності України ХХ століття. – К., 1994. – 212 с.

11. Калиновський Ю. Ю. Громадянська правосвідомість як основа функціонування правового суспільства / Ю. Ю. Калиновський // Грані. – 2005. – №4(42). – С. 118–122.

12. Правовая мысль: Антология / Автор-сост. В. П.Малахов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 1016 с.

13. Гринчишин Н. І. Проблема духовного та національного відродження українського суспільства: соціально-філософський аспект / Н. І. Гринчишин // Вісник Черкаського університету Серія «Філософія». – 2011. – № 210. – С. 94–99.

14. Скуратівський В. А. Соціальна політика : Навчальний посібник / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.

15. Палій Г. О. Становлення єдиної національної ідентичності в контексті реалізації національних інтересів України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.05 / Г. О. Палій ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2005. – 18 с.

Калиновский Ю. Ю. Философия соборности как мировоззренческое основание развития правового общества в Украине

Анализируется философия соборности как идейное основание развития правового общества в Украине. Доказано, что правовое общество является полем реализации идеи соборности в разных ее проявлениях. Рассматривается взаимосвязь философии соборности с политико-правовыми ориентирами развития Украины.

Ключевые слова: соборность, философия соборности, национальная идея, государственное строительство, правовое общество.

Kalinovski Y. Y. Philosophy of catholicity as ideological foundation of the Ukrainian legal community development.

Philosophy of catholicity as an ideological foundation of the legal community in Ukraine is analyzed. Proved that the legal community is the field implementation of the idea of catholicity in its various manifestations. The relation with the political philosophy of catholicity and legal guidelines of Ukraine is examined.

Key words: *cathedral, the philosophy of catholicity, national idea, institution building, law society.*